

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Фісун Катерини Геннадіївни
«Гендерна та расова емансипація в художній свідомості ХІХ століття:
філософсько-антропологічний аналіз», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Актуальність теми дисертаційної роботи. Тема, запропонована дисертаційним дослідженням Фісун Катерини Геннадіївни, задана реально існуючою антропологічною ситуацією в культурі. Образ Іншого постає у полі зацікавлення у контексті становлення суб'єктивної свідомості через стосунки з різноманітними «іншими». У постмодерній культурі конструювання Іншого пов'язується з осмисленням нових ідентичностей та цінностей, у тому числі гендерних. Гендерна різноманітність, що визначається категорією гендер+, передбачає додаткову ідентичність (раса, клас, етнос, вік, фізичні здібності, сексуальні орієнтації тощо).

На сьогодні проблематика Іншого актуалізується багатьма соціогуманітарними контекстами, які, у свою чергу, потребують й розгорнутої культурфілософської методологічної платформи для осмислення емансипаційних процесів. У такому контексті надзвичайно цікавим етапом розвитку філософської думки та культури є ХІХ століття. Це час, коли у соціально-політичному житті Європи та Північної Америки відбувалася лібералізація суспільних практик, що знаменували зміни у статусі тих, хто займав статус «Іншого» через гендерні, расові характеристики. Слід зазначити, що відповідні процеси емансипації і їх культурні проєкції залишаються мало дослідженими з точки зору філософської антропології. Саме цим і обумовлена актуальність даного дисертаційного дослідження. К. Г. Фісун залучає до філософсько-антропологічного аналізу емансипованих Інших матеріал європейського й американського живопису ХІХ століття, що дозволяє їй

окреслити «структурно-семантичні характеристики проекту емансипації» (автореф., с.3).

Апробація і повнота викладення основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні наукові положення, результати, висновки й рекомендації дисертаційної роботи отримані авторкою самостійно. Проведений аналіз наукових праць здобувачки показав, що основні результати дисертаційної роботи у повній мірі відображені в публікаціях у фахових виданнях. Усього за темою дисертаційної роботи опубліковано 27 наукових праць, у тому числі 1 монографія, 6 статей у фахових наукових журналах України, 8 – у наукових фахових виданнях інших держав, 9 тез доповідей на наукових конференціях, 1 наукова стаття, що входить у наукометричну базу і 2 статті, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Основні положення і результати дисертаційної роботи викладені в опублікованих роботах у повному обсязі. Таким чином, вимоги до повноти викладення наукових результатів кандидатської дисертації в опублікованих роботах виконані.

Матеріали дисертаційної роботи презентувалися на численних міжнародних наукових конференціях, різнобічно висвітлюючи основні наукові здобутки авторки. Також результати авторських досліджень були представлені на X Регіональному конкурсі молодих вчених «Гендерна політика очима української молоді» (2016 року) та дозволили авторці посісти призове місце, що ще раз підтверджує високий рівень її наукових компетенцій.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційна робота К. Г. Фісун викладена на 247 сторінках тексту та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, одного додатку і списку використаних джерел, що включає 433 найменувань. Звертає на себе увагу значний список використаної авторкою англійської літератури – 41 джерело.

Архітектура дисертаційної роботи є цілком логічною. Імпліцитною для роботи є ідея про необхідність засобами філософського дискурсу «розширити

горизонт» розуміння феномену емансипації. Експліцитно робота фокусується навколо аналізу вивчення візуальних репрезентацій емансипованих Інших у художній свідомості XIX століття. Починаючи теоретико-методологічний аналіз, дослідниця презентує емансипацію як ліберальний проект «турботи про Інших» (підрозділ 1.1.), а також здійснює дискурси емансипації у філософії XIX століття (підрозділ 1.2.). У підрозділі 1.3 дисертантка розкриває і аргументує обрані способи дослідження емансипаторних дискурсів та їх візуальної репрезентації, та звертається до постколоніальної, феміністської, постмодерністської та візуальної критики. У першому розділі дисертантка виявила особливості розуміння емансипації, свободи, суб'єктивізації в культурі від античності до епохи Просвітництва, продовжуючи дослідженнями праць теоретиків суфражизму, аболіціонізму, єврейської емансипації, німецької філософії Г. Гегеля, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, філософії Ф. Ніцше, філософії К. Маркса і Ф. Енгельса, З. Фрейда, філософії Іншого Ж.-П. Сартра, постструктуралістів та сучасних теорій культури. Звернення до цих філософських теорій дозволило авторці концептуалізувати визначення емансипації як стану «прагнення» суб'єкта бути цінним в культурі більшості (с. 89).

Дослідниця усвідомлює складність матеріалу і наважується вибудувати систему аналізу, яка дозволяє отримати адекватні результати. Якщо у першому розділі дисертаційної роботи домінував огляд концепцій, які відігравали роль певного тла, на ґрунті якого розгортався складний процес осмислення феномену емансипації, то у другому – викладено авторські здобутки у філософсько-антропологічному конструюванні жіночого (гендерного) Іншого в художній свідомості XIX ст. Дослідниця детально аналізує уявлення про жінку у XIX столітті з точки зору маскулінного (патріархального) суб'єкта. В контексті гендерних теорій та феміністської критики візуальних текстів (Ю. Кристевої, Л. Ірігаре, Л. Малві, Л. Нохлін та ін.), авторка аналізує на широкому художньому матеріалі жіночі образи, які найбільш відображають

динаміку жіночої емансипації в свідомості XIX століття. Вона пропонує певну типологію жіночих образів (професійні, творчі, інтелектуальні жінки), аналізує естетичні форми жіночої емансипації («читаюча жінка», «танцівниця», «спортивна жінка»).

У третьому розділі дисертації «Дискурс расової емансипації в живописі XIX століття» дослідниця детально аналізує колоніальний дискурс Іншого та способи його деконструкції в проєкціях емансипації. Вона звертається до репрезентації релігійних, расових та етнічних меншин Європи та Америки, які поставали в ролі Іншого. Фісун К. Г. аналізує яскраві приклади образів та сюжетів в живописі XIX століття, які на рівні семантики відображають ідеї емансипації. Взагалі новою і досить складною є спроба дисертантки на широкому образотворчому і літературному матеріалі (романи жінок-письменниць, твори європейських і американських живописців) аналізувати неочевидні наративи емансипації з точки зору постмодерністського, постколоніального аналізу.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Щодо обґрунтованості висновків, висунутих в дисертації, то вони є цілком логічними, аргументованими і змістовими, мають як теоретичний, так і прикладний характер. Дослідження здійснювалося в рамках комплексної науково теми: «Трансдисциплінарні дослідження в науці і культурі» (державний реєстраційний номер 0115U001701).

Дисертантка показала, що емансипація в культурі XIX століття мала істотне значення для розвитку культури гендерних та расових меншин. К. Г. Фісун сформувала філософські підходи до феномену емансипації, які роблять її працю вагомим для розвитку української філософії культури і філософської антропології. Авторка цілком аргументовано розробляє проєкт емансипації як «турботи про Інших», продовжуючи традиції М. Фуко і в постструктуралістському ключі дисертантка аналізує емансипацію як дискурс

культури. Новизною є спроба дисертантки дослідити візуальні та художні виміри емансипації в образах «емансипованих жінок», етнічних і культурних меншин, що відображають звільнення людини від гендерних та расових стереотипів, нагляду, контролю і дискримінації.

Проте, всі позитивні характеристики дисертації К. Г. Фісун дозволяють окреслити *питання*, які спонукають до дискусії:

1. У вступі, де подається обґрунтування вибору методів дослідження авторка перераховує використані концепції, наукові методи (с.27), втім змістовно чітко не визначає, що саме досліджувалось кожним методом/концепцією. Зокрема: «філософією Іншого (С. де Бовуар, Ю Кристева, Дж. Батлер, Е. Саїд, І. Нойманн)».

2. У другому розділі досліджено емансипацію та здійснено реконструкцію її образів на матеріалі живопису та літератури, що на думку авторки відображають динаміку емансипації в художній свідомості XIX століття. Авторка зазначає, що живопис стає ретранслятором динаміки емансипаторних процесів, відображає суспільні та філософські рефлексії над емансипацією гендерних та расових меншин у XIX столітті (с. 85-86). Разом з тим, виникає питання про можливість дослідити політики влади та емансипації на прикладі інших видів мистецтва. Зокрема, скульптури, розквіт якої припадає саме на XIX ст. Якщо живопис оперує переважно внутрішньою мовою, то скульптурний об'єкт витворює сенс місця, про що зазначав М. Хайдеггер у своїй роботі «Мистецтво та простір». Мова йде про взаємозалежність простору та тіла, й скульптуру, що через «оволодіння» загальним об'єктивним простором утворює художній простір.

3. Шкода, що дослідження вітчизняних філософів не знайшли достатнього відображення на сторінках дисертційної роботи. За роки української незалежності ми стали свідками потужної артикуляції багатьох інтелектуальних дискурсів, у тому числі з осмислення гендерної та етнічної ідентичності.

4. Щодо наукової коректності.

Хронологічно невиправданим є включення до дискурсів емансипації у філософії XIX ст (п.1.2.) робіт: М. Бердяєва з філософії свободи (с.7 авторф.), адже вони були написані у XX столітті;3. Фройда (с. 62-63), оскільки його основоположні роботи виходять у XX столітті, наприклад, «Лекції до вступу у психоаналіз» написані у 1916-1917 рр.

Хронологічно невірним є твердження: «У Росії XX століття ідеї жіночої емансипації розробляли...М. Вернадська» (с.52), адже життєвий шлях першої в Росії жінки-дослідниці політекономії Марії Вернадської охоплює 1831-1860 рр.

Художня творчість Івана Крамського, викладена на с. 123-127, помилково означена як «Н. Крамської», а Миколи Лєскова – «Н. Лєсков» (с.54; автореф. с.7).

В авторефераті (с.7) серед робіт, які «послужили в якості філософсько-культурного фону для концептуалізації ідей емансипації XIX століття», названі роботи соціальних утопістів А. Сен-Сімона, Р. Оуєна і Ш.Фур'є. Втім у тексті дисертації (п.1.2) інформація про них відсутня.

5. До списку додатків можна було б включити допоміжний ілюстративний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації (копії репродукцій картин, що згадуються у тексті).

Визначені недоліки не знижують значимість одержаних авторкою наукових результатів. В цілому результати дисертаційного дослідження, отримані дослідницею, розширюють горизонт бачення такої складної антропологічної проблеми, як філософське осягнення емансипації та дозволяють здійснювати пошук нових її сенсів. Більшість авторських спостережень та висновків є результатом глибокого наукового аналізу і свідчать про високу наукову кваліфікацію дослідниці.

Загальні висновки. Дисертаційне дослідження Фісун Катерини Геннадіївни «Гендерна та расова емансипація в художній свідомості XIX століття: філософсько-антропологічний аналіз» є цілісною, завершеною науково-дослідницькою роботою, що відповідає паспорту спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Робота містить науково обгрутовані результати, які у сукупності дозволяють оцінити роботу позитивно.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам пунктам 9, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24.07.2013 р. №567, а його авторка – Фісун Катерина Геннадіївна – заслуговує на присудження ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури.

Офіційний опонент –

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри історії і культурології

Харківського національного університету міського

господарства імені О. М. Бекетова

Фесенко Г. Г.

Підпис	<i>Фесенко Г. Г.</i>
Засвідчую:	<i>Л. С.</i>
наг.	відд. кадрів
"	"
"	20

Григоренко О. Р.